FENOMÉN OSTRAVSKO

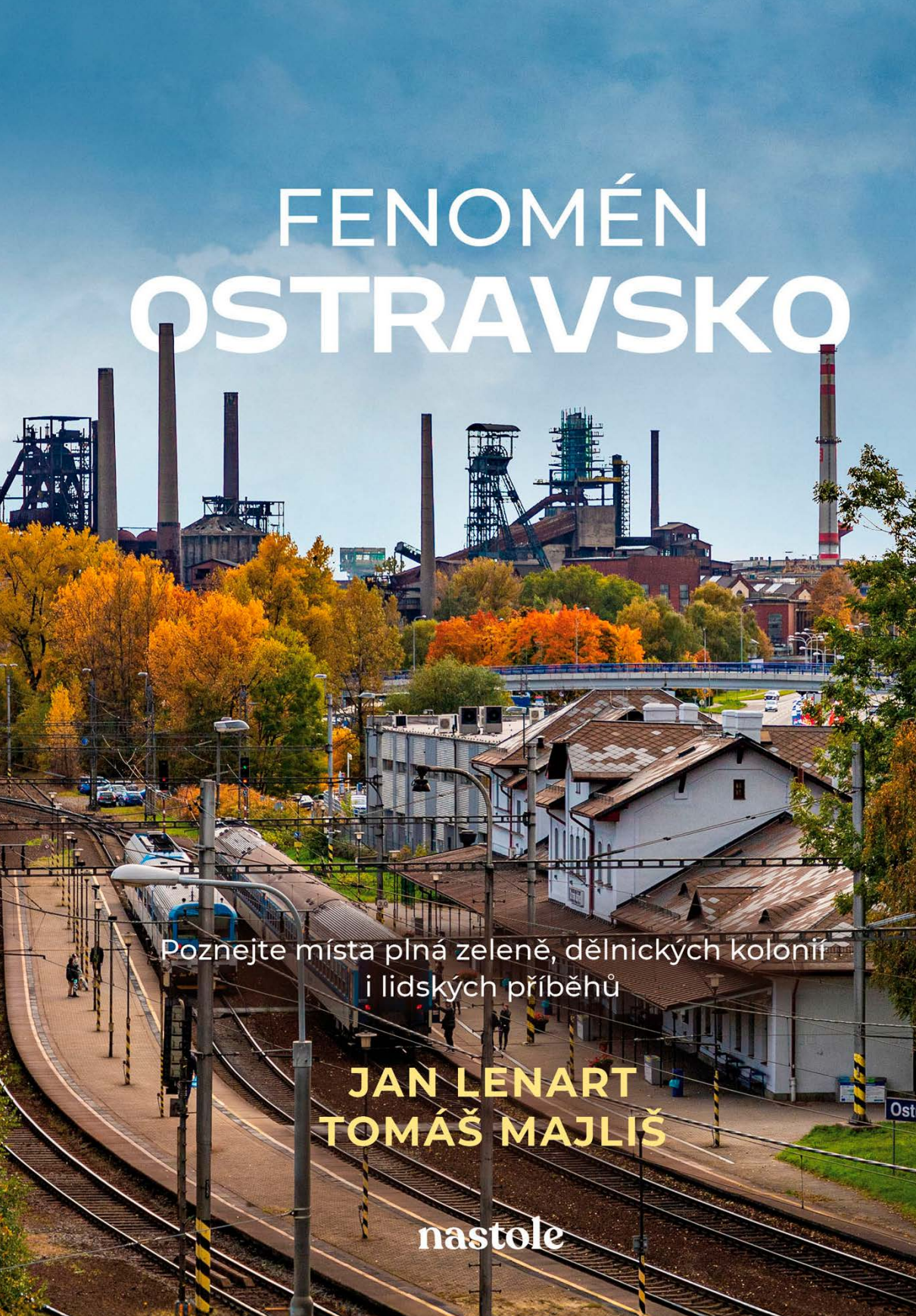

Poznejte místa plná zeleně, dělnických kolonií i lidských příběhů

JAN LENART
TOMÁŠ MAJLIŠ

nastole

Fenomén Ostravsko

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.knihynastole.cz
www.albatrosmedia.cz

Jan Lenart, Tomáš Majliš

Fenomén Ostravsko – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2026

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

Fenomén Ostravsko

Jan Lenart, Tomáš Majliš

nastole

Fotografie: Shutterstock.com – © BearFotos strany 6–7, 88 dole, © Bel_monda strany 74–75, © brunocoelho strany 10, 18, 68, 78 dole, 79, 84–85, 179 nahoře, © Curioso.Photography strana 83, © David Jancik strany 278–279, © Dolezalphoto.cz strany 93, 166, © Emilio100 strana 267, © Foto Franek strany 66–67, © Fotokon strany 28 nahoře, 264, © Gleti strana 22 dole, © Grzegorz Wdowiak strana 231, © ChWeiss strana 268, © Iveta-Pejskova strana 81 nahoře, © Karolis Kavolelis strana 73, © Mino Surkala strany 86, 265, © Simlinger strany 256–257, © stockfoto strany 20–21, © Velishchuk Yevhen strana 3
Fotografie na obálce: © brunocoelho / Shutterstock.com
© Jan Lenart, Tomáš Majliš, 2026

ISBN v tištěné verzi 978-80-7448-814-6
ISBN e-knihy 978-80-7448-834-4 (1. zveřejnění, 2026) (epub)
ISBN e-knihy 978-80-7448-835-1 (1. zveřejnění, 2026) (mobi)
ISBN e-knihy 978-80-7448-832-0 (1. zveřejnění, 2026) (ePDF)

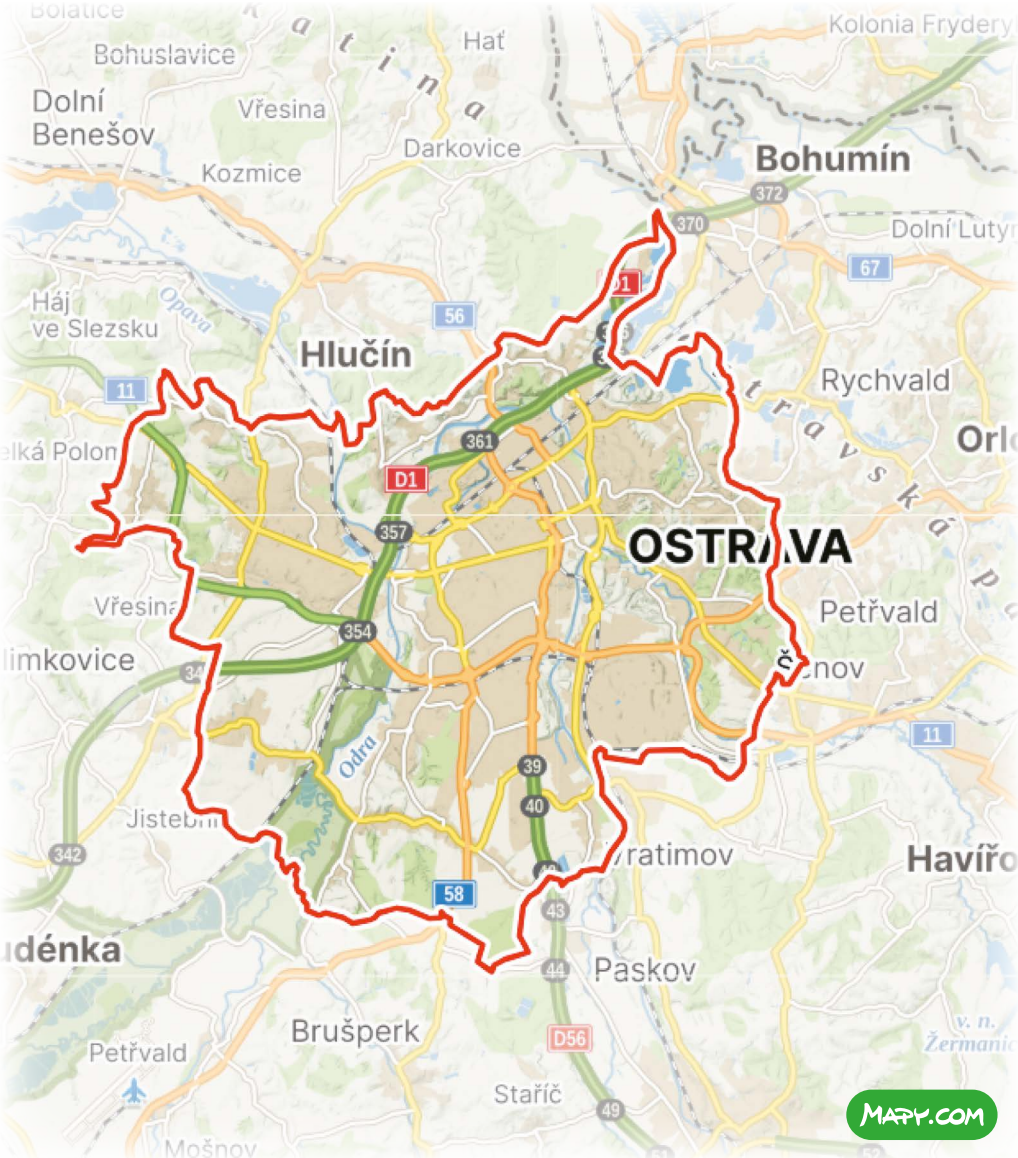
Bohuslavice
Dolní Benešov
Vřesina
Hať
Darkovice
Kozmice
Kolonia Frydery
Bohumín
Dolní Lutyn
Háj ve Slezsku
Opava
Hlučín
Rychvald
D1
OSTRAVA
Petřvald
Odra
Havířo
Paskov
Brušperk
Petřvald
Staříč
Mošnov
MAPY.COM

Obsah

Příběh Ostravy v datech	8
Vodní město	13
Ostravané a jejich kořeny	39
Jak porozumět ostravské industriální krajině	63
Paul Kupelwieser a Nové Vítkovice	94
Dělnické kolonie	120
Haldy	160
Co zbylo z podzemí	181
Ostravské duchovno	203
Dávné putování	232
Použitá literatura a další zdroje	270
Autoři	276

↑ *Ostrava*

Příběh Ostravy v datech

350 000 000 BP (BP = před současností)	Vznik ostravského černého uhlí v období svrchního karbonu
300 000 000 BP	Pohoří Český masiv se formuje v prostoru dnešní Ostravy
120 000 000 BP	V křídovém moři se usazují železné rudy objevené pak v Podbeskydí
15 000 000 BP	Poslední moře na území dnešního města
15 000 000 BP	Výběžky Karpat zasahují od jihovýchodu do blízkosti Ostravy
600–400 000 BP	Kontinentální skandinávský ledovec překrývá Ostravsko
200 000 BP	Kontinentální skandinávský ledovec opět překrývá Ostravsko
100 000 BP	Postupný vznik současné říční sítě
25 000 BP	Sídliště lovců mamutů na Landeku v lesostepní krajině
8. století	Slovanské hradiště na Landeku uprostřed rozsáhlých lesů
1229	První zmínka o Polské (Slezské) Ostravě
1267	První zmínka o Moravské Ostravě
druhá pol. 13. století	Založení piastovského Slezskoostravského hradu a přemyslovský hradu Landek
1297	První zmínka o kostelu sv. Václava
1376	Dokončeny městské hradby
1556	Ničivý požár a následná obnova města
1625	Při morové epidemii umírá polovina obyvatel
40. léta 17. století	Ostrava obléhána za 30leté války švédskými vojsky
1763	První lokalizovaný nález černého uhlí ve Slezské Ostravě
1782	Zahájení pravidelné těžby uhlí v Petřkovicích
1787	Zahájení pravidelné těžby uhlí ve Slezské Ostravě
1820	Moravská Ostrava je městem s 1 500 obyvateli

1828	Založení Rudolfovy huti ve Vítkovicích
1829	Počátek ražby Jaklovecké dědičné štoly v Slezské Ostravě
30. léta 19. století	Demolice ostravských hradeb
1842	Počátek pravidelné těžby uhlí v Moravské Ostravě
1847	Spojení Ostravy s Vídní Severní dráhou císaře Ferdinanda
1871	V Moravské Ostravě žije 7 000 a v hranicích dnešního města 40 000 obyvatel
1876	Paul Kupelwieser se stává ředitelem Vítkovických železáren
1889	Dokončen kostel Božského Spasitele
1900	V Moravské Ostravě žije 30 000 a v hranicích dnešního města 150 000 obyvatel
počátek 20. století	Moravská Ostrava propojena místními drahami s okolními městy
1924	Moravská Ostrava se spojuje se šesti moravskými obcemi (tzv. Velká Ostrava)
1930	Otevřena Nová radnice
1941	K Moravské Ostravě připojeno osm slezských a čtyři moravské obce
1942	Počátek stavby Nové huti v Kunčicích
1944	Devastující nálety spojenců
1945	Osvobození města po těžkých bojích Ostravsko–opavské operace
1945	Do Ostravy přeložena z Příbrami Vysoká škola báňská
1946	Město Moravská Ostrava přejmenováno na Ostravu
1953	Objev Petřkovické venuše na Landeku
1954	Při výkopech pro Novou huť nalezen největší bludný balvan v Československu
1957	Připojení čtyř slezských obcí na levém břehu Odry
1961	V Moravské Ostravě žije 46 000 a v hranicích dnešního města 252 000 obyvatel

↑ *Katedrála Božského Spasitele v Moravské Ostravě*

1976	Ve dvou letech po sobě dokončeno další rozšíření Ostravy o některé obce
1991	Vznik Ostravské univerzity
1994	Vyvezen poslední vůz ostravského uhlí z jámy Odra (František)
1996	Ostrava sídelním městem ostravsko–opavské diecéze, kostel katedrálou
1997	Devastující povodně
1998	Vyhasnutí vysokých pecí a ukončení výroby surového železa ve Vítkovicích
2000	Ostrava krajským městem
2009	Napojení na dálniční síť
2024	Ukončení provozu vysokých pecí v Nové huti
2026	Průvod ze Slezské Ostravy ke katedrále zakončil 250letou historii těžby uhlí na Ostravsku

JAK CHÁPEME FENOMÉN OSTRAVY

O našem městě toho již bylo napsáno hodně. Některé historické události byly dokonce tematizovány tolikrát, že se staly až samozřejmou součástí jakékoliv publikace o Ostravě. Tímto směrem se vydat nechceme, a tak bude při čtení knihy zklamán ten, který by v ní hledal povšechný souhrn historie města.

Naopak se snažíme hledat témata, která byla popsána nedostatečně, nebo snad dokonce vůbec, a která dosáhla v prostoru Ostravy skutečně fenomenálních parametrů. Fenoménem totiž nemusí být jen něco výjimečného, extrémního. Snad je jím častěji něco typického, masivně rozšířeného – v případě Ostravy bychom řekli i do samotné země vrostlého, svébytného. Soustředíme se tedy na ty prostorové a historické aspekty města, které mu vtiskly jeho současnou tvář a jsou natolik důležité, že si zaslouží být zachyceny a popsány, a to včetně svého současného stavu i úrovně poznání.

Zároveň nechceme našimi texty vystavět absolutní model Ostravy. Naopak – témat se spíše jen letmo dotýkáme, někdy navrhujeme, jak by se k nim dále mohlo přistupovat. Některé velmi složité historické etapy, ale i geografické popisy reálií, výrazně zjednodušujeme,

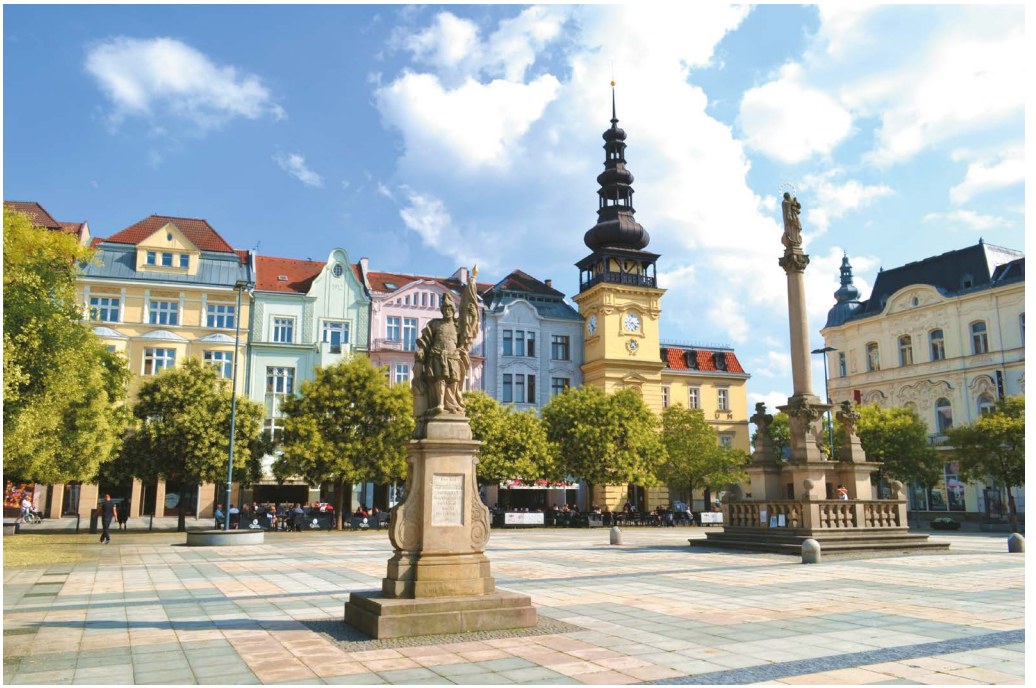

↑ *Masarykovo náměstí se starou radnicí, barokním morovým sloupem a sochou sv. Floriána z 18. století*

protože chceme, aby čtenář vnímal celkový charakter knihy a neztratil se v podrobné problematice jednotlivých částí. Proto také pro snazší orientaci v textu i regionální topografii používáme v knize aktuální pomístní názvy, například Slezská Ostrava místo Polská Ostrava a Lučina místo Lucina. V případech, kdy je vhodné naznačit proměnu názvu v průběhu času (např. důl Terezie/Petr Bezruč nebo halda Trojice/Ema), uvádíme oba. Zájemcům o studium dílčí problematiky nabízíme na konci každé kapitoly několik literárních zdrojů a dále uvádíme prameny, ze kterých jsme čerpali.

Ostrava jako fenomén, to nejsou jen doly, hutě, kolonie nebo haldy, jsou to také příběhy a kolektivní vědomí v prostoru složitého města. Ponořte se tedy do fenoménu Ostravy spolu s námi – zkusíme poodkrýt jeho podstatu.

Autoři

Vodní město

Ostrava je vodní město. Rozkládá se, nebo spíše rozléhá se v krajině soutoků několika řek. Proto byla podle jedné z nich pojmenována. Etymologicky se slovo Ostrava tradičně vykládá jako *Ostrá řeka* či *Bystrá řeka*, což je dnešní Ostravice. Je to jméno čisté, krásné a honosné, hodící se spíše někam do vysokých hor. Naši dávní předkové mohli ale přesně takto ostravskou krajinu vnímat. Jako krajinu panenskou, krásnou a plnou přírodních zdrojů – především tedy vody, úrodné půdy a zelených lužních lesů.

Podobný význam má další z ostravských toků – Opava. Jméno značí vodu, řeku. Ve slově Opava je voda obsažena dokonce dvakrát. Nejprve v podobě předslovanského *Opa*, podruhé v již slovanském *Ava*. Opava je tedy v jisté nadsázce *Vodavoda*. To řeka Lucina, později Lučina, která se do Ostravice vlévá v centru města, je větším etymologickým oříškem. Může jít o *řeku, která se ohýbá, meandruje, tedy vytváří ob**louk**y, **luk**á*. Mezi další významné toky Ostravy patří Porubka, Ondřejnice a Orlovská stružka.

Nesmíme také zapomenout na hlavní říční osu tvořenou Odrou, jejíž tok doplyne po více než sedmi stech kilometrech do Baltského moře. Název *Odra* (či *Adra*) je nejen předslovanský, ale dokonce i hluboce předgermánský, a opět označuje vodu či potok. V prostoru Ostravy se

↑ *Odra dravě vstupuje na území města mezi Proskovicemi a Polankou nad Odrou*

↑ *Povodňový průtok na Odře v Petřkovicích v roce 2021*

↑ *Odra eroduje čtvrtohorní náplavy na okraji Blücherova lesa v národní přírodní rezervaci Polanská niva*

stékají řeky Odra – předgermánská Voda, Opava – germánsko–slovanská Vodavoda a Ostravice – slovanská Ostrá voda, dle které bylo pojmenováno také město samotné.

Ostrava je tedy vodním městem už z etymologického hlediska.

MEZI DVĚMA POHOŘÍMI

Proč se tolik řek a říček setkává v jedné oblasti? Za to může dlouhodobý geologický vývoj. Poté, co se nejprve v prvohorách před 300 miliony let vytvořil Český masiv, který svým okrajem zasahuje do severozápadní části města, vytvořilo se pak ve druhohorách a třetihorách pásmové pohoří Karpat, které až k Ostravě zasáhlo před zhruba 15 miliony let svými nejnižšími pahorky od jihovýchodu. Karpaty svým vrásněním postupně sevřely úzký prostor mezi oběma pohořími do nejužšího možného koridoru – Moravské brány. Předpolí hor se začalo zaplňovat sedimenty a ty postupně překryly i poměrně hluboká údolí, která východní okraj Českého masivu členily. Přispělo k tomu i poslední moře, které se v prostoru Ostravy rozkládalo před 15 miliony let. Místo horských hřbetů s údolími a strmými svahy tak postupně vznikla pánev vyplněná štěrky, písky a jíly. Dnes ji označujeme jako Ostravskou pánev, a právě v jejím prostoru se všechny řeky setkávají, než odtečou Odrou dál na sever do Polska.

OSTRAVA POD LEDOVCI

Ve čtvrtohorách před 600–200 tisíci lety potom několikrát pánev překryly a rozryly obrovské skandinávské ledovce, které svými nejjižnějšími výběžky dosáhly až sem do střední Evropy. Přinesly také další dávku sedimentů v podobě tzv. souvků a eratik. Největší z nich označujeme jako bludné balvany, které jako svědkové dávného ledovce zůstaly zabořeny v sedimentech až do doby, než je vodní eroze nebo lidská činnost neodhalily. Z ledovců vyvěraly řeky a vznikala předledovcová jezera. Voda dále na sever ale kvůli ledovci odtékat nemohla.

Krajina v okolí ledovců byla holá, pustinná. Před 150 000 lety začal ledovec ustupovat zpět na sever a postupně odtávat. S oteplováním se na holém sedimentárním pokryvu vytvořila půda a do krajiny se začala vracet vegetace a s ní i život. Brzy se v Ostravské pánvi vyvinula až do současnosti existující síť vodních toků a krajina se zacelila vegetací. Zavládl klid pralesní krajiny.

Jen si představme Ostravskou pánev v době, kdy ji ještě výrazně neovlivňoval svou činností člověk. V mladší fázi vývoje moravského gravettienu, mezi 23–21 tisíci lety před

↑ *Svahy Landeku odhalují karbonská souvrství sedimentárních hornin se slojemi černého uhlí. Zřejmě odsud se uhlí dostalo do pravěkého ohniště*

současností osidlovali nejvýchodnější pahorky Českého masivu – Landek nebo Dubíček nad řekou Odrou lovci mamutů, koní či sobů. Tehdejší lidé nedokázali ekosystém výrazně přetvořit a žili spíše přírodním způsobem v těsném sepětí s lesostepní krajinou. Ve zbytcích ohnišť bylo nalezeno smrkové a borové dřevo, dokonce také černé uhlí, což naznačuje, že jej lidé tehdy dokázali přinést z přirozených skalních odkryvů nad řekou Odrou.

Pahorky nad řekou byly poté osídleny ještě v pozdní době kamenné ve 4.–3. tisíciletí př. n. l. Když tehdy lidé sestoupili strmými svahy dolů k řekám Odře, Opavě a Ostravici, stanuli na okraji rozsáhlých bažin, jezer a špatně prostupných lužních lesů. Nevelké výšinné sídliště bez opevnění se na návrší Landeku rozkládalo též v závěru starší doby železné v 5.–4. století př. n. l. Nalezené závaží tkalcovského stavu dokládá, že už tehdy probíhala v oblasti textilní výroba. Raně středověké hradisko z 8.–9. století n. l. už bylo opevněné valy a příkopy a bylo osídleno až do 11. století.

Další údaje o osídlení dnešní Ostravy máme pak ze 12. století. Nejpozději v té době zřejmě existovala v Ostravě slovanská osada, přímo na hranici českého státu, jíž byla do roku 1327 řeka Ostravice. Pak už se stala hranicí pouze zemskou – mezi Moravou a Slezskem. Ostravská pánev musela být v té době porostlá rozsáhlými lesy pouze s řídkým osídlením. Pravidelný roční cyklus byl tehdy nemilosrdný. V zimě napadalo v Jeseníkách a Beskydech velké množství

↑ *Lužní les v národní přírodní rezervaci Polanská niva je zbytkem rozsáhlých dávných lesů kolem Odry*

↑ *Vrch Landek je od jihu lemován rozsáhlým skalním defilé*

↑ *Odra přitéká do Ostravy nespoutaná. Řeka podemílá břehy a na opačné straně koryta vytváří štěrkové lavice*

↑ *Ondřejnice přitéká k Odře. Obě řeky v Ostravě-Polance nad Odrou vytváří soutokovou deltu*

sněhu, na jaře se pak spustilo tání, jehož vody nestihly řeky odvádět, a tak přišly jarní rozlivy. Nivy se zaplnily vodou, lužní lesy dostaly svou pravidelnou dávku vláhy a mokřady a jezera po opuštěných meandrech se znovu nasytily. Tak to šlo pravidelně každý rok. Byla to sice krajina plná života, pro člověka ale drsná, neprostupná, a dokonce nebezpečná. Možná i to byl důvod, proč Ostravsko zůstávalo až do 13. století na okraji zájmu.

MEZI ODROU A OSTRAVICÍ

Erozní a akumulační síla řek byla hnacím motorem všech událostí, které se v takové krajině staly. Tehdejší ostravské řeky ale nebyly stejné. Každý vodní tok vyprávěl trochu jiný příběh. Hlavní řeka Odra si vytvořila za tisíce let několik kilometrů širokou říční nivu, která je lemována po obou stranách výše položenými terasami, tvořenými štěrkopísčitými usazeninami. Zatímco Odra pomalu meandrovala a přinášela do prostoru dnešního města písek a jíl, Ostravice byla řekou divočící. Takové řeky nemeandrují, ale bystře se rozlévají do prostoru a zanechávají za sebou štěrkové lavice a ostrůvky.

Pozůstatky obou typově odlišných řek jsou na území města přes veškeré pozdější transformace stále k vidění. V případě Odry jde především o známé meandry v chráněné krajinné oblasti Poodří, jejíž severní výběžky sahají až na území Ostravy. Nesčetné zákruty se strmými sedimentárními břehy, pod kterými kalný a jílem zbarvený proud unáší celé kmeny podemletých stromů, patří v Česku k mimořádným ukázkám. Vždyť kdo by čekal, že právě v Ostravě bude zachována řeka v celé své přirozenosti a kráse? Ještě více člověk žasne po zhlédnutí mokřadní delty na soutoku Odry s Ondřejnicí. Soustava neustále se v proudech měnících štěrkových ostrovů je propojena nápěchy zablokovaných dřev. Řeky zde rozehrály divadlo nespoutané radosti z vodního pohybu, jaké nemůžeme v běžně udržované krajině pozorovat. V Ostravě však ano, neboť v tomto městě je mnohé možné.

Štěrkonosnost Ostravice je známá především z historických fotografií. Kvůli přehradám a jezům v jejím povodí se do Ostravy už zdaleka nedostává tolik štěrku jako dřív. Řeka je navíc spoutána a narovnána, takže divoká a neustále se překládající proudnice s mnoha štěrkovými lavicemi a ostrovy je už sotva k vidění. Malou výjimku představují dvě místa, kde nám náplavy štěrků přece jen v miniukázce udělají radost. Jde o lavice v Komenského sadech a náplavy na soutoku Ostravice s Odrou. Na obou místech můžeme mezi pískovcovými oblázky z Karpat najít také zvláštně vypadající zelené či modré, jakoby zkroucené kameny. Říká se jim ostravíny a jde o hutní strusku ještě z dob, kdy byly na březích Ostravice železárny ve Frýdlantě, Bašce nebo Lískovci.

Vraťme se ale ještě do doby, kdy ledovce z Ostravy teprve ustupovaly. V klínu mezi oběma řekami vznikla tehdy sedimentární terasa, kterou dnes nazýváme Novobělskou rovinou.

↑ *Meandrující Odra v Ostravě – na pomezí Proskovic a Polanky nad Odrou*

↑ *Biotop štěrkových lavic u Komenského sadů. V pozadí Přívozská halda*

↑ *Ostravici překlenuje v centru města ocelový nýtovaný most Miloše Sýkory, který dokončily Vítkovické železárny v roce 1914*

Na jejím povrchu vznikly části dnešního města Mariánské Hory, Hulváky, Fifejdy, Vítkovice, Zábřeh, Hrabůvka, Dubina nebo Nová Bělá. Přímo uprostřed se rozkládá Bělský les. Povrch roviny je skutečně téměř rovný, její jinak velmi nenápadný reliéf však na severozápadním okraji náhle přechází v desítky metrů vysoký stupeň klesající do nivy Odry. A právě z něj vyvěrají desítky vydatných pramenů, které jsou důkazem, že pod rovinou se nacházejí významné vodní zdroje. Známým pramenem je Korýtko pod zábřežským sídlištěm, Václavův pramen ve Staré Bělé nebo série pramenů v Nové Vsi pod osadou Bedřiška. Protože ale eroze rozčlenila Novobělskou rovinu mělkými údolími, vyrážejí prameny také do nich, zdánlivě tedy uprostřed roviny. Prameny pod restaurací Koliba a u kaple Panny Marie Lurdské v Bělském lese jsou toho důkazem. Novobělská rovina je velkou zásobárnou podzemní vody.

VE STRŽÍCH SLEZSKÉ OSTRAVY

Východní, slezská část města zažila trochu jiný erozní příběh. Byť je toto území stále součástí Ostravské pánve, v detailním měřítku má zdejší povrch charakter pahorkatiny, která v nejvyšších polohách dosahuje až 300 m n. m. a přechází do formy plošiny. Odtud byl odvozen název Orlovská plošina. Nejlépe její přítomnost pocítíme, vystoupáme-li z centra Ostravy na kopec Jaklovec/Hladnov. Nejprve začínáme dole v nivě řeky Ostravice. Strmý výstup historickými ulicemi Zámostí, vedoucí o 70 metrů výše až na okraj Orlovské plošiny, nám připomene, že Ostrava ve skutečnosti není zase tak rovinatá. Plošina je tvořena hřbety

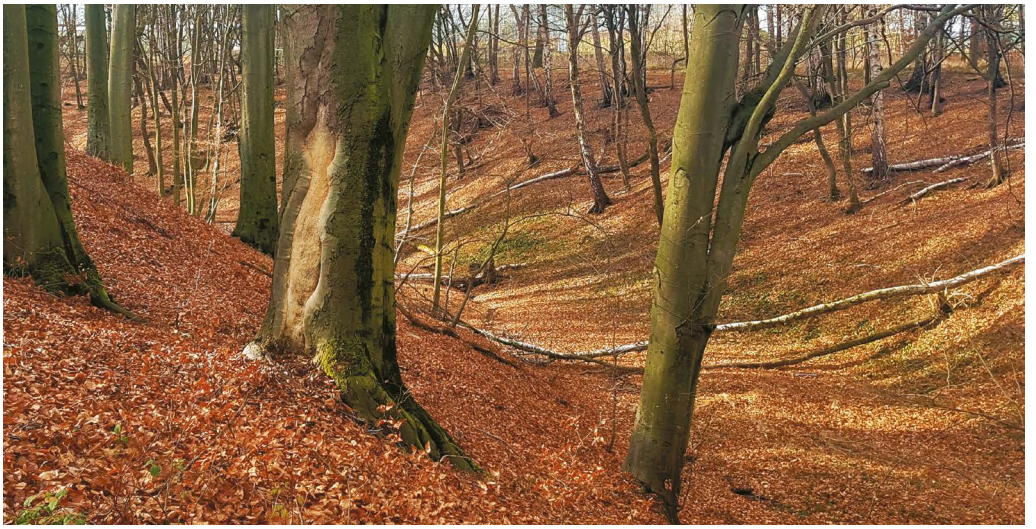

↑ *Strže vzniklé v poledové době jsou dobře dochovány v areálu ostravské zoo*

↑ *Lesy ve stržích si stále nesou svůj předindustriální charakter*

a vrcholky onoho dávného karbonského pohoří, které, jak jsme si už řekli, bylo pak obklopeno a zavaleno mladšími sedimenty.

Po ústupu ledovců se do obnažené krajiny Orlovské plošiny zakousla vodní eroze a vytvořila desítky hlubokých a členitých strží. Ty jsou dodnes v krajině Slezské Ostravy, Radvanic a Bartovic nebo Michálkovic zachovány. A je to vskutku divoká podívaná. Strže jsou i více než kilometr dlouhé a ostře se zařezávají do měkkého sedimentárního i horninového podloží. Jejich svahy jsou postiženy sesuvy, takže výsledkem je nepřehledný systém terénních vln, mezi nimiž se vytvořily mokřady. Často se nacházejí i na dnech strží. Protože se v takovém prostředí lesnicky hospodařilo jen obtížně, bývají strže porostlé starými, možná i původními lesními porosty.

Ostravskými stržovými systémy můžeme putovat i turisticky. Hned dvě stezky uvnitř zoologické zahrady vedou záměrně právě tudy – cesta stínu a cesta vody. Uvnitř zoo tak můžeme obdivovat nejen vzácná a ohrožená zvířata či sbírky rododendronů, ale především také původní ostravskou stržovou krajinu, tak jak ji rozbrázdila vodní eroze po ústupu ledovců a jak ji dále formovaly sesuvy. Na největším z nich se dnes nachází expoziční komplex Čitván s medvědy ušatými. Pokaždé, když procházíme kolem horní vyhlídky do medvědího lesa – tedy kolem horní odlučné hrany sesuvu – pokládáme si otázku, co když vývoj strží i sesuvu ještě nebyl ukončen, co kdyby se sesuv ještě po velkých deštích dal do pohybu, narušil ohrazení a medvědi uniknou mezi návštěvníky a do města? To by, panečku, byla světová unikátnost. Zdá se ale, že poledovcová krajina je už uklidněná. Ve stržích sice tu a tam potok ukrojí kus svahu a odhalí

↑ *Zemědělská krajina plošin Nízkého Jeseníku v Ostravě-Lhotce*

ledovcové sedimenty se skandinávskými žulami, ale jinak patří v Ostravě spíše ke stabilnějším částem přírody. Jak by taky ne, vždyť v nich neproběhla téměř žádná lidská činnost.

ÚSVIT ZEMĚDĚLSKÉ A RYBNIČNÍ KRAJINY

První skutečná transformace, kterou člověk v prostoru Ostravské pánve provedl, byl přerod pralesní krajiny v zemědělskou. K tomu došlo ve středověku. Lesy se měnily na pastviny a pole, podél řek se postupně v 15. a 16. století vytvořilo několik rybničních kaskád. Zvláštní rybniční soustava vznikla třeba mezi řekami Lučina a Ostravice v prostoru mezi Kunčicemi a Bartovicemi až po soutok obou řek v centru dnešního města. Šlo o jakousi rybniční deltu. Vody obou řek se v rybnících jistě mísily. Po soustavě však nezbylo skoro nic. V Kunčičkách je k vidění zanedbaný zbytek Slezského mlýnského náhonu, který má dlouhou historii. Už v roce 1534 se začala z vratimovského jezu odvádět voda z řeky do umělého kanálu, který patřil k nejstarším vodním převodům v širším regionu. Náhon pak ústil až do řeky Lučiny. Jeho vybudování inicioval hejtman Těšínského knížectví Jan Sedlnický, jenž se tímto krokem snažil posílit hospodářský rozvoj slezského břehu řeky.

Ostravice tehdy nebyla jen vodním tokem, ale také zemskou hranicí. Podle smlouvy z roku 1297 oddělovala Moravu od Slezska, a jakékoliv zásahy do jejího průtoku či vedení koryta byly mimořádně citlivou záležitostí. Není divu, že se kolem vzniku náhonu opakovaně rozhořely spory. Přesto kanál po staletí plnil svůj účel – zásoboval rybníky i mlýny na slezské straně a v prostoru dnešní Ostravy se napojoval na potok Lach. Po zhruba deseti kilometrech se voda vracela do Lučiny v lokalitě zvané Zárubek. V 60. letech 20. století byl kanál zkrácen a nově vyústil přímo do Ostravice. Jeho vodu tehdy využívaly i průmyslové podniky, například důl Alexander nebo Nová huť. Dnes je však náhon už od vratimovského jezu odpojen a jeho původní trasa byla na mnoha místech narušena důlními poklesy či rozsáhlou výstavbou Nové huti. Dodnes je ale v krajině místy dobře čitelný a na některých úsecích jím stále protéká voda. O to víc vybízí k úvaze, zda by si tato pozoruhodná technická památka nezasloužila dílčí obnovu.

Další rozsáhlá soustava rybníků vznikla na levém břehu Ostravice od Paskova k Vítkovicím. Rybníky jsou dnes vysušeny, ale jejich původní tvary jsou v terénu stále patrné, jak prozrazuje výjimečná krajinná mozaika bývalých hrází porostlých vegetací v Hrabové. Další soustava pak byla na levém břehu Ostravice i níže, v prostoru mezi dnešním centrem Ostravy a Přívozem. Zde soustavu rybníků a mlýnů poháněla voda z Mlýnského náhonu.

↑ *Polanecké rybníky jsou dnes součástí chráněné krajinné oblasti Poodří*

↑ *Historický můstek překlenující Mlýnku v Polanském lese*

↑ *Dodnes funkční rybniční soustava v Ostravě-Polance nad Odrou je napájena náhonem Mlýnka*

↑ *Jarní aspekt lužního lesa s medvědím česnekem v Polanském lese*

Velké rybniční soustavy samozřejmě vznikly také podél řeky Odry. A to v celém jejím průběhu dnešním městem. Od Polanky přes Svinov, Mariánské Hory až po Přívoz a Hrušov, který již sousedil s velkou rybniční soustavou na soutoku Odry s Orlovskou Stružkou. Některé rybníky této soustavy zůstaly dodnes zachovány a jsou funkční, jiné byly transformovány, jsou však v terénu stále patrné.

Podél Odry se v souvislosti s rybníkářstvím dochovala celá řada památek v čele s náhonem Mlýnka. Ten vznikl už v 15. století a jeho současná délka je přes dvacet dva kilometrů. Toto neuvěřitelné technické dílo dnes v Poodří napájí více rybníků, přítoky Odry překonává pomocí viaduktů, polní cesty jej překlenují po kamenných můstcích. V Ostravě-Svinově se nakonec vlévá do říčky Porubky. Je to jedna z nejkrásnějších a stále živých památek v Ostravě, byť není zákonem chráněná. Vidět, když podél Mlýnky jaro co jaro vyrostou trsy medvědího česneku, provoní lužní lesy Poodří a nakonec je pokryjí bílými květy, patří k největším ostravským přírodním zážitkům.

PRŮMYSLOVÁ REVOLUCE A OSTRAVA MĚSTEM JEZER

Po nálezu černého uhlí ve druhé polovině 18. století následovala v Ostravě rychlá industrializace. Původně samostatná města a vesnice byly postupně zceleny ve Velkou Ostravu a mezery mezi sídelními celky se zaplňovaly průmyslem, dělnickými koloniemi a dopravními sítěmi. Začala průmyslová revoluce a s ní také další transformace města ze zemědělského na průmyslové. A právě tehdy potkal některé historické rybníky zajímavý osud, když nebyly sice zasypány, ale čekala je přeměna v průmyslové nádrže. Tak třeba rybníky Pilíky na jihu Hrabové byly změněny na soustavu odkalovacích nádrží. Stejný osud potkal rybníky u třebovické elektrárny.

Pozoruhodná je také transformace rybníků Heřmanický, Lesník a Nový stav severně od Heřmanic. Tyto historické rybníky se sice dochovaly dodnes, byly však výrazně postiženy hlubinnou těžbou černého uhlí v oblasti heřmanických dolů. Terén pod rybníky nepravidelně poklesl, a tak zatímco některé rybniční plochy se více zaplavily vodou, jiné se ocitly na souši. Rybníky se tak propojily s poklesovými jezery. Jejich pozvolně ukloněná dna jsou dnes rozsáhlými rákosinovými mokřady. Heřmanický rybník navíc musel od roku 1972 snášet úlohu ředírny důlních vod a dodnes dostává pravidelné dávky odpadních vod z neodkanalizovaných částí Slezské Ostravy a kyselých výluhů sousedních hlušinových hald. Přesto hostí celou řadu vzácných organismů, především obojživelníků a ptáků, a je proto součástí přírodní památky Heřmanický rybník a území soustavy Natura 2000.

Jsou to ještě rybníky, nebo už jde spíše o jiný zvláštní druh antropogenních jezer?

↑ *Zaniklé rybníky na Pustkoveckém potoce jsou dnes mokřadní a lesní přírodní památkou Turkov*

↑ *Heřmanický rybník pohledem z Heřmanické haldy*

↑ *Heřmanický rybník a jeho rybářské chaty vystavěné na kůlech z lešenářských trubek. K chatám vedou dřevěné lávky. V pozadí vpravo halda Trojice/Ema na Slezské Ostravě*

Ostatně, za různými druhy jezer nemusíme jezdit daleko. Podél řeky Odry najdeme hned několik slepých ramen, tedy jezer v odříznutých částech meandrů. Zatímco v národní přírodní rezervaci Polanská niva jde o jezera vzniklá přirozeným způsobem, ve Výškovicích, Zábřehu, Svinově nebo pod Landekem jde o záměrně ponechané a drénované úseky bývalé řeky. Byly izolovány při jejím narovnání v polovině 20. století. Kromě různých technologických nádrží, které dnes už slouží spíše jako chovné rybníčky, vznikla jiná jezera těžbou štěrkopísku přímo z říčních niv. Ve druhé polovině 20. století vznikla soustava štěrkoven podél řeky Odry. Ty dnes označujeme jako Antošovická jezera. Na břehu nejjižnějšího jezera Koblov je dodnes uvíznutý sací bagr.

Důsledkem hlubinné těžby černého uhlí a dalších doprovodných hornin byly v minulosti poklesy terénu. Pokud vznikla bezodtoká deprese, zaplnila se podzemní nebo srážkovou vodou a vzniklo tak poklesové jezero. Takové jezero se vyznačovalo pozvolnými břehy se stromovou vegetací, která, byť ponořená do jezera, jen zvolna odumírala pod vlivem stresu z trvalého zatopení. Zbytky jezer tohoto typu najdeme v Heřmanicích nebo Svinově.

Dalším fenoménem jsou jezera hrazená haldou. Vznikla přehrazením starých strží hlušinovými haldami. Voda pak neměla kam odtékat a dle tvaru přehrazené strže vzniklo lalokovité jezero. V dnešní Ostravě jich najdeme hned několik – jezera Bučina I a II pod dolem Ludvík v Radvanicích nebo pod ulicí Pikartská poblíž dolu Salm ve Slezské Ostravě. Některá umělá jezera najdeme dokonce přímo na temenech hald. Vznikly při jejich rekultivacích. Jde o jezero

↑ *Vrak sacího bagru na břehu štěrkovny Koblov*

↑ *Náhon Mlýnka vtéká do poklesového jezera, které vzniklo ve Svinově poddolováním Nového rybníka. Dnes součást přírodní rezervace Rezavka*

↑ *Rozsáhlé rekultivační jezero na haldě Hrabůvka bylo napuštěno vodou z blízké Ostravice*

↑ *Opuštěné odkalovací nádrže v komplexu Heřmanické haldy připomínají jezera ve vulkanických kráterech. Už samotný sestup k hladině volnou sutí je obtížný úkol. V pozadí halda Trojice/Ema*

↑ *Vodní jáma Jeremenko. Jediná dochovaná kladivová těžní věž v revíru*

Francie na haldě dolu Františka ve Slezské Ostravě, nebo velké jezero na haldě Hrabůvka zabírající plochu 4,5 ha a objem vody 180 000 m^3.

A to není všechno. Z historie víme, že jako chovná jezírka nebo „kačáky" sloužily místním obyvatelům dokonce vodou zaplněné krátery po dopadu bomb po velkém bombardování Ostravy na konci druhé světové války. Podezřelé občasné jezírko tohoto typu se nachází uvnitř areálu zoologické zahrady, většina se však nedochovala.

Jezera vznikají ovšem v Ostravě také dnes. Třeba tehdy, když výstavba dálničních přivaděčů na mohutných zhutněných náspech přeruší směry přirozených odtokových poměrů v říční nivě. Tak můžeme zhruba od roku 2000 pozorovat podél dálnice D1 vznik několika mělkých jezer ve Svinově a Nové Vsi. Úroveň hladiny podzemní vody se zde zvedla natolik, že začala ohrožovat rodinné domy, a v roce 2025 muselo dojít k prohloubení starých odtokových kanálů.

PODZEMNÍ REZERVOÁRY

V průběhu překotné industrializace a růstu města bylo v 19. a 20. století zapotřebí zajistit vysoké a stabilní dodávky pitné vody, k čemuž nestačily jednotlivé studny a už vůbec ne říční vody. A tak byly podchyceny vody podzemní. V roce 1885 začalo v Nové Vsi jímání vody pomocí zářezů ze čtvrtohorních teras, kde dodnes stojí památkově chráněný vodárenský objekt. Ve 20. století byly zářezy nahrazeny studnami. Dnes se voda do úpravny jímá ze dvou pramenišť – Dubí a Nová Ves. Voda pak putuje do Mariánských Hor, Moravské Ostravy a Přívozu, části Slezské Ostravy a Poruby. Radvanice a Bartovice využívají další dva zdroje podzemní vody, Ještěrku I (jímací zářez) a Ještěrku II (studna), které byly vybudovány ve 30. a 50. letech 20. století. Za hranicemi Ostravy, ve Vratimově v lese Důlňák, bylo zahájeno budování dalšího vodního systému pro Slezskou Ostravu v roce 1896. Objekt Les se skládá ze sedmi spouštěných studní. Zimnice je tvořena jímací štolou a jímacími zářezy, Rakovec jímacími zářezy a Stará Datyně opět jímací štolou a zářezy. Zdroje měly gravitačně zásobovat Slezskou Ostravu a dnes zásobují část Bartovic, Kunčiček a Kunčic. V roce 1900 byla uvedena do provozu Jubilejní vodárna císaře Františka Josefa v lese Palesek ve Staré Bělé. Ve stejné oblasti dnes funguje také zdroj Pešatek. Oba zdroje zásobují části Proskovic, Starou Bělou, část Hrabůvky a Vítkovice vodou jímanou ze studní. V letech 1930–1935 byl vybudován v Bělském lese další zdroj pomocí systému 36 studní. Dnes jich je v provozu 29. Tři čerpací stanice zásobují Zábřeh, Vítkovice a část Hrabůvky. Vodu k obyvatelům Ostravy dopravuje potrubní síť o délce 1 064 km, součástí systému je sedm úpraven vody a čtrnáct vodojemů. Na opačném konci celého procesu stojí osm čistíren odpadních vod.

Dnes pochází z podzemních zdrojů 30–40 % pitné vody, která se v Ostravě využije. Jde o objem 5–7,5 milionu m^3. Zbytek vody dodávají přehrady Šance a Kružberk. Jak se z nich voda dostává do Ostravy? Děje se tak prostřednictvím unikátního systému Ostravského oblastního vodovodu. Jeho první části se začaly budovat v polovině 20. století, práce byly dokončeny až v 90. letech 20. století. Dnes je jeho souhrnná délka 504 km. S výjimkou několika čerpacích stanic je celý systém gravitační.

PODZEMNÍ POTOKY A OSTRAVA LÁZEŇSKÁ

Představíme vám ještě dvě ostravské vodní kuriozity. Podobně jako krasové oblasti s jeskyněmi mají své ponorné říčky, má také Ostrava své podzemní toky s ponorem a vývěrem. Nevytvořila je však příroda v geologické minulosti, nýbrž záměrná lidská aktivita. Jde o potoky pramenící v lesních strží nebo také umělé vodní přivaděče. Ty pak část své trasy absolvují kanalizovaným úsekem pod haldou navršenou přímo na vodní tok. Zdá se to možná absurdní, ale ve snaze najít v již urbanizované a industrializované krajině ještě nějaký vhodný kousek

↑ *Výpusť důlních vod do Ostravice pod vítkovickým jezem je dnes turistickou atrakcí*

úložného místa došlo k tomu, že se vodní tok i halda ocitly na témž místě. Třeba v případě haldy v ulici Nad Stavy v Heřmanicích, kde vodní kanál propojující Orlovskou stružku a Heřmanický rybník protéká pod desetimetrovou mocnou navážkou.

Druhou kuriozitu najdeme na levém břehu řeky Ostravice pod vítkovickým jezem. Z potrubí zde vyvěrá přímo do řeky důlní voda – jodobromová solanka. Tato fosilní mořská voda byla před mnoha miliony lety pohřbena spolu s horninami v hlubokých geologických strukturách a díky hlubinnému dobývání uhlí začala vyvěrat do důlních děl, jimiž nyní protéká až k čerpací stanici v dole Jeremenko. Odtamtud je z hloubky čerpána na povrch a po promísení s říční vodou je pak vypouštěna do řeky. Voda je vedena sklolaminátovým potrubím, protože kovové potrubí by pod vlivem agresivní solanky brzy zkorodovalo. Jde o směs vod z hlubokých zlomů karbonského podloží, vod třetihorních jodobromových i vod čtvrtohorních vsakovaných z vodních toků a srážek. Při průchodu starými důlními díly – stařinami – výrazně mění své chemické složení a obohacuje se o produkty zvětrávání. Není tedy totožná s vodami lázeňskými, které popíšeme níže. Protože výsledná směsná důlní voda dosahuje teploty výrazně přes 20 °C, představuje tento vývěr anomálně teplý biotop, a Ostravice odsud po proudu již nezamrzá. Rozpuštěné minerály se navíc u výpustě ihned usazují, vytvářejí povlaky a kaskády a pokrývají postupně vše, co minerálce přijde do cesty, včetně organické hmoty. Zejména v zimě odtud stoupají oblaka páry.

Lázeňské vody pocházejí z hydrogeologických struktur neovlivněných těžbou. Jsou z hloubek 400–500 metrů čerpány vrty v Ostravě-Polance nad Odrou. Pak se voda dopravuje 11 km dlouhým potrubím do klimkovických lázní, kde nejprve dozrává 2–3 týdny ve speciálních jímkách, než se využije v balneoterapii a rehabilitaci formou teplých i studených jodobromových koupelí a obkladů. Kolem deseti milionů let stará voda pochází z období miocénu, kdy naposledy bylo na území střední Evropy moře. Původem tedy mořská voda byla při třetihorním alpinském vrásnění zakomponována do hluboko uložených písčitých vrstev starších karbonských uhlonosných souvrství. Jde o silně mineralizovanou hypertonickou chloridosodnou vodu s vysokým obsahem jodidů, bromu a řadou dalších prvků ve významném i stopovém množství. S obsahem 40–50 mg jodu na litr je solanka bohatší na tuto účinnou látku než jakákoliv mořská voda. Její zdroj je omezen, protože moře už se na území Ostravy od těch dob nikdy nevrátilo.

V lázeňství se tato voda využívala už v polovině 19. století. Její účinky na organismus jsou bohaté. Změkčuje vazivové struktury, uvolňuje svalové kontraktury, zlepšuje prokrvení tkání a orgánů, zmírňuje akutní i chronické zánětlivé procesy, zklidňuje kožní defekty, snižuje krevní tlak a výrazně zvyšuje vstřebávání zánětlivých výpotků. Při aplikaci teplých koupelí působí také výrazně analgeticky a zmírňuje spasticitu svalů. Lázeňská léčba podporuje imunitní procesy, má příznivý účinek na celkovou kondici, motoriku a funkci periferního i centrálního nervového systému.

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázku z knihy ***Fenomén Ostravsko*.**
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.